

Артикуца Наталія Володимирівна,
головний науковий співробітник відділу
теорії та практики законотворчої
діяльності Інституту законодавства
Верховної Ради України, кандидат
філологічних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕДАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ ЗАКОНОПРОЄКТІВ

Законодавчу (законопроектну) лінгвістику зазвичай визначають як «найважливіший елемент законодавчої техніки, що являє собою сукупність правил законодавчого стилю, використання слів як основних одиниць правової мови, а також правових штампів і кліше (стійких словосполучень), юридичних понять, правових абревіатур і законодавчої графіки» [1, 135].

Як складова законодавчої техніки ця науково-прикладна сфера є міждисциплінарною (оскільки акумулює здобутки й напрацювання багатьох суміжних сфер) та наднаціональною (в усіх країнах висока мовна якість закону є пріоритетною державною справою, оскільки безпосередньо впливає на ефективність і якість законодавства в цілому).

У різних країнах учені, правознавці та мовознавці, фахівці з теорії та методології законотворчої діяльності, нормопроектувальники, юрлінгвісти, експерти законопроектів, укладачі та перекладачі актів міжнародного законодавства фокусують увагу на універсальних критеріях якісного законодавства, шукають шляхи і засоби ідеального втілення принципу «правової визначеності», висувають особливі й доволі суворі вимоги до мови, термінології, стилю закону, який має бути зразком текстової довершеності й досконалості.

Цінний доробок у цьому напрямку складають праці таких відомих зарубіжних і вітчизняних учених, як: Й. Бартельсон, Ж. Бержель, Р. Бержерон, Л. Беседна, О. Білоусова, Ю. Бугайко, М. Власенко, Т. Губаєва, О. Доценко, Ю. Зайцев, Д. Керимов, Н. Калініна, В. Калюжна, М. Кац, Г. Ландквіст, А. Марахова, О. Мінченко, А. Нашиц, О. Піголкін, Т. Подорожна, А. Подлех, Н. Присяжнюк, В. Рогожа, А. Токарська, С. Толста, Г. Торнтон, В. Туранін, О. Ушаков, Дж. Холл, І. Шутак та ін.

Закон у цілому, як і всі його складові, включаючи окремі норми права, мають бути бездоганними з погляду змісту й форми. Створити такий закон – вище мистецтво, і досягти його можна лише тоді, коли

«мова законів базується на законах мови» (за влучним висловом проф. Йенса Бартельсона: «The Language of Law and the Laws of Language») [2].

Кодифіковані акти «завжди в усьому світі покликані бути оплотом стабільності та найвищої систематизаційної якості» [3, 26], а тому Р. Стефанчук та інші провідні правознавці наголошують на необхідності відповідального ставлення до цієї проблеми та реальних практичних дій щодо її вирішення. Адже «неправильне використання як юридичних понять і юридичної мови, так і мовних правил і конструкцій в цілому, деколи приводить до юридичних казусів і колізій, може породити корупційогенні фактори та створити умови для зловживання правом» [4, 275].

Проблематика актуальних мовознавчих досліджень у цьому напрямку в кожній країні формується залежно від того, якою мовою (мовами) пишуться закони, яким є рівень розвитку мови (мов) та мовознавства, від стабільності й кодифікованості мовних норм, наявності державних стандартів тієї чи іншої національної мови, рівня лінгвістичного, зокрема термінологічного та лексикографічного забезпечення законотворчої діяльності тощо.

О. М. Семьоркіна зазначає «У Канаді для дотримання мовних стандартів при написанні закону наймаються мовні фахівці – юрлінгвісти, основне призначення яких – допомагати авторам законопроектів досягти найвищої ясності і якості французької мови при створенні законопроекту. На жаль, у цій сфері нормотворчості в Україні не існує детальних та зрозумілих правил для розробників проєктів нормативно-правових актів, а так само ще не стало правилом мати в структурах уряду чи парламенту відповідних мовних спеціалістів, які надавали б юридичному текстові мовної довершеності» [5, 94].

Лінгвістичний моніторинг законодавства України за останні 20 років засвідчив, що нині для українського законодавства найбільш актуальними є такі мовно-термінологічні проблеми:

- порушення принципу єдності термінології;
- синонімія, варіативність, дублетність термінів;
- омонімія термінологічних одиниць і скорочених назв;
- неправильні законодавчі дефініції або їх відсутність;
- інтерференційні помилки, спричинені впливом російської мови;
- неправильний добір українськомовного еквівалента до запозичення;

- зловживання запозиченнями з неприродною для української мови структурою;
- термінологічні лакуни (прогалини);
- терміни із стилістичними конотаціями (застарілі, діалектні та рідко вживані терміни, образні та розмовні слова, професіоналізми, жаргонізми);
- неприйнятні термінологічні стандарти та невдалі авторські терміни;
- надмірні складність і довжина синтаксичних конструкцій;
- порушення прямого порядку у поєднанні слів, зокрема на рівні термінологічних словосполучень;
- неповнота змісту та незавершеність логіко-граматичних конструкцій.

Саме з такими мовними проблемами найчастіше стикаються юрлінгвісти, розробники проєктів нормативно-правових актів, представники науково-експертних і редакторських відділів парламенту та урядових структур.

Значимо, що кожна проблема має свій специфічний набір методів лінгвістичного аналізу та алгоритм типових дій для її розв'язання. Наприклад, вирішення проблеми зловживання запозиченнями з неприродною для української мови структурою вимагає насамперед застосування методів етимологічного, словотвірного, морфемного та граматико-стилістичного аналізу із залученням статистичних даних щодо вживання термінів та терміноелементів; а проблема синонімії, варіативності та дублетності термінів потребує застосування цілого комплексу класичних і формалізованих методів лінгвістичного аналізу (семантичний, компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, історико-етимологічний, словотвірний, функціонально-стилістичний, статистичний та ін.), якими має вільно володіти той, хто відповідальний за правильне (об'єктивне, на сучасних наукових засадах, професійне) розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Водночас не всі учасники законодавчого процесу достатньо обізнані із наявними мовними ресурсами (лексичними, термінологічними, семантичними, граматичними, стилістичними) української мови та правилами застосування мовних засобів та інструментів у законотворчій діяльності.

Для забезпечення високої мовної якості (термінологічної, граматичної, стилістичної тощо) законопроектів, розв'язання численних мовних проблем, що супроводжують процес написання, редагування та експертної оцінки законопроектів, потрібно було б

створити спеціальний структурний підрозділ в Апараті Верховної Ради України – відділ юридико-лінгвістичної експертизи. Саме така структура мала б розробити методологію і методіку комплексного редакторського аналізу проєктів законів та інших нормативно-правових актів, критерії оцінки їх текстової якості, термінологічної узгодженості, відповідності нормам сучасної української літературної мови, жанрово-структурним та функційно-стилістичним особливостям кожного акта. Окрім цього, такий відділ мав би підготувати кваліфіковані й більш детальні, аніж чинні (2014 р.) методичні рекомендації щодо мовного оформлення законопроєктів, надати законопроєктувальникам напрацьовані алгоритми дій для розв’язання тих чи інших мовно-термінологічних проблем, видати відповідні навчальні посібники тощо. Організувати курси поглибленої мовної підготовки для юрлінгвістів-експертів, розробників законопроєктів та редакторів доцільно на рівні окремої сертифікатної програми в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України.

Список використаних джерел:

1. Законотворча діяльність: Словник термінів і понять / За ред. акад. НАН України В. М. Литвина. К.: Парламентське видавництво, 2004. 344 с.
2. Jens Bartelson ‘The Language of Law and the Laws of Language’, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 44, No. 2, 2016, pp. 250-257.
3. Стефанчук Р. О. Якість як основна ознака правової політики // Якість і ефективність законотворення: актуальні проблеми / За ред. В. О. Зайчука. К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2017. 409 с.
4. Батанов О. В. Конституційно-правові аспекти експертного забезпечення законодавчої діяльності // Там само. С. 275.
5. Семьоркіна О.М. Міжнародний досвід нормопроекування // Збірник тез лекцій з питань нормопроекування / Міністерство юстиції України. Центр правової реформи і законопроектних робіт. Київ, 2005. С. 88-94.